

ПИТАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДРАМАТИЧНОГО ТЕКСТУ

УДК 821.161.2-3.09

ІСЛАМСЬКІ МОТИВИ В ДРАМАТИЧНОМУ ДІАЛОЗІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

«АЙША ТА МОХАММЕД»

Аблаєва У. Т.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, Сімферополь

E-mail: uriewka248@gmail.com

У статті розглядається психологізм як суттєва риса драматичного діалогу Лесі Українки «Айша та Мохаммед». Художні постаті зіставляються з реальними історичними особистостями, осмислюються в контексті особливостей ісламської культури та їх осягнення в п'єсі авторки. Відзначається, що образи Айші та Мохаммеда подаються у творі в контрастному зіставленні. Важливою героїнею твору є хоч і не введена безпосередньо, але повсякчас присутня в думках і розмовах дійових осіб Хадіджа. Образ Хадіджи письменниця використовує для більш широкого розкриття їхніх постатей. Релігійні джерела й хадиси підтверджують, що в основі сюжету п'єси не тільки реальні історичні особистості, а й їхні взаємини. У хадисах повідомляється, що друга улюблена дружина пророка Мохаммеда Айша справді ревнувала його до покійної Хадіджи й дорікала йому.

В окресленні постатей головних персонажів твору письменниця використала зокрема такі літературні прийоми як гіпербола та антитеза. Лесі Українці вдалося створити складний і оригінальний сюжет, пов'язаний з життям реальних історичних особистостей. Художня майстерність письменниці, її знання ісламської культури допомогли глибоко розкрити психологію головних героїв. Неординарні, виразно й витончено виписані персонажі, напружені місткі діалоги, композиційна відточеність властиві цьому вкрай лаконічному, але емоційно насиченому, психологічно проникливому, інтелектуально незглибимому драматичному твору Лесі Українки.

Ключові слова: Леся Українка, іслам, психологізм, драматичний діалог, конфлікт, система образів.

Ім'я Лесі Українки нерозривно пов'язане із Кримом, куди вона вперше приїхала сімнадцятирічною дівчиною лікувати тяжку хворобу. Під час її перебування на півострові побачили світ багато відомих творів письменниці, у тому числі й драматичний діалог «Айша та Мохаммед», написаний в Ялті в 1907 році. Лесю Українку, так само, як і Михайла Коцюбинського, вабила кримськотатарська тема. Поетеса цікавилася фольклором, культурою кримських татар. Очевидно, саме в Криму письменниця ближче познайомилася з ісламом – релігією, яку сповідує корінний народ півострова. Ісламські мотиви й стали основою сюжету аналізованого твору.

Ліричні та драматичні твори Лесі Українки неодноразово ставали об'єктами літературознавчих досліджень. Проте драматичний діалог «Айша та Мохаммед» досі не розглядали крізь призму ісламу, а його сюжет не зіставляли з хадисами (розповіді про вчинки й висловлювання пророка Мохаммеда та його сподвижників). У статті поставлено за мету порівняти сюжет драматичного діалогу з релігійними

джерелами, а також зіставити психологічні портрети літературних персонажів з їхніми історичними прототипами.

П'єса Лесі Українки «Айша та Мохаммед» не раз привертала увагу дослідників, зокрема таких як Б. Якубський, Н. Колошук, Ю. Левчук, І. Баранова, О. Вісич, В. Гуменюк, С. Кочерга та інші.

Хоча діалог «Айша та Мохаммед» невеликий за обсягом, він належить до тих творів, «де кожний рядок оброблений, кожний вислів обдуманий, кожне слово виважене» [9]. На думку Б. Якубського, Леся Українка обирає динамічний, драматичний, навіть трагічний сюжет, бо становище її Айші, як жінки, як дружини, – справді трагічне. В основі сюжету діалогу лежить «любовний трикутник»: Мохаммед, молода дружина Айша та покійна дружина Хадіджа [9]. Леся Українка у своєму творі зачіпає тему краси жінки, яку демонструють два образи: «стара, негарна, навіть мертва» Хадіджа і «красива, молода, кохана і закохана, жива» Айша. Поступово діалог між подружжям переростає в «боротьбу» між двома жінками. У своєрідній подачі образів Айші та Хадіджи письменниця використовує прийом антитези – зіставлення реального з ірреальним, живого й мертвого.

Релігійні джерела й хадиси підтверджують, що в основі драматичного діалогу Лесі Українки лежить дійсний історичний факт. Взаємини пророка Мохаммеда і його другої улюбленої (після Хадіджи) дружини Айші ґрунтувалися на справжньому коханні та ревнощах: *«Ні до однієї з дружин, я не ревнувала Пророка, мир йому, так, як до Хадіджи, тому що він часто згадував про неї»; «Я не ревнувала Пророка, мир йому, до його інших дружин так, як до Хадіджи, хоча я не застала її живою»; «Кожного разу, коли Пророк говорив про Хадіджу, він хвалив її і просив для неї вибачення. Одного разу, коли він згадав її, мене охопили ревності, і я сказала: «Аллах дарував тобі натомість молоду». Пророк сильно розгнівався на мої слова, і в мене всередині все схопило»* [11, с. 288]. Проте в цілому можна зауважити, що реальні факти у творі дещо гіперболізовані.

Діалог «Айша та Мохаммед» Леся Українка побудувала не на гострому конфлікті, що сам по собі може привернути увагу й інтерес читача, а виключно на антитезі двох протилежних характерів, сутність яких розгортається під час прочитання твору [6, с. 15]. Письменниця змалювала образ Мохаммеда з усією можливою точністю. Її Мохаммед, так само як і реальна особистість, стриманий. Протягом усього діалогу від нього постає одинадцять запитань, але всі вони, крім одного – викликані Айшиними окликами, а його окликів тільки-но два – і обидва лунають тоді, коли треба було доводити, що він таки кохає Айшу. Пророк постає перед нами мудрим (*«Хіба се гріх – пошанувати пам'ять / людини, що була мені женою?»*); *«Се гріх – радіти так з чужої смерті»*); справедливим (*«...мусиш / ти те добро з усім живим створінням / нарівні поділяти»*), чесним (він не приховує від Айші, що відвідував могилу Хадіджи: *«Навіщо б мав дурити? Так, я був там»*), людиною, що боїться Бога (*«Не спокушай Аллаха. Невідомо, / хто з нас до кого прийде на могилу»*), розважливим (*«Так се тому, що й сонце перший промінь / чомусь одному завжди віддає, / найпершому, що стрінеться»*) [тут і далі цитати з п'єси за: 4, с. 220–226].

Сама Айша так говорила в хадисах про характер чоловіка: *«Його вдачею був Коран»* (хадис «Муснад» імама Ахмада). *Це означало, що він велів робити те, що велить Коран, і забороняв робити те, що забороняє Коран, відрізняючись тими хорошими якостями, які згадані в Корані, і уникаючи поганих якостей і вчинків, від яких застерігав Коран. І це не дивно, оскільки пророк сказав: «Воістину, я був посланий, щоб довести благу вдачу і благі діяння до досконалості»* [7].

Художній образ головної героїні відповідно до опису реальної Айші в хадисах, також змальований з максимальною точністю. Вона ревнива (*«Ти першій милій не казав такого, / Хадіджа слів таких не вислухала»*), егоїстична (*«Я хочу, щоб мене любив Мохаммед... / Мене любив і більш нікого!»*). При тім вона спостережлива (*«Але за гроші / нікого так не люблять у могилі!»*), любить чоловіка і добре його знає (*«Ти був на кладовищі! На могилі / Хадіджиній! Я зараз те пізнала!»*). Хадиси свідчать, що Айша мала твердий характер і не боялася говорити правду, відстоювала справедливість, була стійкою і безстрашною жінкою. Мохаммед характеризував її як жінку, що володіє всіма гідними мусульманки рисами характеру – це очевидне свідчення поваги, яку він проявляв до своєї дружини.

Багато хадисів доводять, що Айша безмірно кохала свого чоловіка. Вона вийшла заміж за Мохаммеда в дуже молодому віці, але не в 6 чи у 8, чи в 11 років, як часто подають різні джерела. Насправді раніше в Арабістані вік дівчини рахували після того, як вона стане дівчиною. Також у цих країнах через відповідні кліматичні умови дівчата дорослішають раніше, тому й зараз вони виходять заміж раніше. Останнім часом раннє заміжжя вважають проблемою Сходу, тому що це не узгоджується із сучасними уявленнями про вік нареченої. Треба зазначити, що раніше виходити заміж або одружуватися в такому молодому віці вважалося нормою. Психічно молоді люди дорослішали набагато швидше, тому що їх готували до того, що вони стануть чоловіками і дружинами, і вони були готові до шлюбу в більш юному віці. З психологічної точки зору, якщо дівчину змушують вийти заміж за того, хто їй не подобається, або примушують до шлюбу в занадто молодому віці, коли вона не готова до цього, у ній наростає сильна антипатія до людини, за яку вона вийшла заміж. І це відбивається на її подальшому житті. Вочевидь неважко спростувати думку тих, хто вважає, що Мохаммед одружився з «маленькою дівчинкою» проти її волі. Айша так сильно полюбила Мохаммеда, що стала улюбленою дружиною після Хадіджи. І навіть після його смерті вона стала однією з тих, що несли послання Мохаммеда світові. Це доводить, що Айша була досить зрілою жінкою, щоб учитися у пророка ісламу, і так сильно його кохала, що змогла стати одним з головних розповсюджувачів його релігії [12, с. 180].

Леся Українка подає образ Айші, що любить Мохаммеда, та не може згодитися, аби він з любов'ю повсякчас згадував свою Хадіджу. У трактуванні поетеси Мохаммед, кохаючи по-своєму Айшу, не має сили забути свою першу дружину.

Справді, у реальному житті він безмежно кохав Хадіджу. Її вважають першою жінкою, яка прийняла іслам. Уперше пророк Мохаммед одружився, коли йому виповнилося 25 років, а вдруге – вже у віці за 50 років тільки після смерті Хадіджи. У нього було 12 дружин. Проте важливо знати, що Мохаммед одружувався на жінках не заради плотських насолод, а для того, щоб зміцнити суспільство

мусульман, сприяти поширенню ісламу серед жінок, забезпечити їм соціальний захист. Не раз його дружинами ставали вдови померлих сподвижників.

Хадіджа була знатною жінкою з почесного роду курайш. Вона мала великий статок, успішно вела власні торговельні справи. Переконавшись у чесності, порядності, доброзичливості Мохаммеда, у його високій моралі, через посередників Хадіджа запропонувала йому одружитися на ній, і він погодився. Йому тоді було 25 років, а їй – 40. Мохаммед міг одружитися на юній дівчині, оскільки був молодий, дуже гарний, мав прекрасну вдачу, належав до почесного роду й жодного разу до першого шлюбу не був одружений. Але він обрав саме Хадіджу. Хадіджа була Мохаммедові відданою дружиною, їх шлюб тривав 25 років. Пророк ісламу ставився до неї з повагою як при житті, так і після її смерті. Хадіджа була мудрою і терплячою жінкою. Свої багатства вона віддавала на поширення ісламу. У той час, коли інші люди називали Мохаммеда брехуном і сміялися з нього, вона підтримувала його й ставала на його захист. Хадіджа терпіла всі труднощі, глузування суспільства і стійко зберігала свою гідність і честь чоловіка. Вона – мати всіх його дітей, крім одного сина – Ібрахіма, якого народила дружина Маріят [11, с. 345]. Мохаммед був глибоко засмучений смертю Хадіджи і до кінця своїх днів зберігав про неї добру пам'ять.

В аналізованому творі гострота й трагічність колізії полягають у певній несумірності психології двох образів-характерів Айші та Мохаммеда в царині кохання. Їхні образи подаються в контрастному зіставленні. Письменниця використала такі літературні прийоми, як антитеза й гіпербола.

Лесі Українці вдалося створити складний і оригінальний сюжет. У творі виразно поєднані виключна поетична майстерність, сміливість у доборі персонажів і побудові діалогу, глибина ідеї і чіткість форми. Структура діалогу (в основі якого – боротьба думок і пристрастей) свідчить, що перед нами не лише літературний, але й театральний твір, який криє в собі неабиякі сценічні можливості.

Список літератури

1. Али-заде А. Исламский энциклопедический словарь / А. Али-заде. – М. : Ансар, 2007. – 400 с.
2. Бабишкін О. Драматургія Лесі Українки / Олег Бабишкін. – К. : Держ. вид-во образотворчого мистецтва і муз. літ., 1963. – 408 с.
3. Гозенпуд А. Поетичний театр (Драматичні твори Лесі Українки) / А. Гозенпуд. – К. : Мистецтво, 1947. – 302 с.
4. Гуменюк В. І. Кримські мотиви у новій українській літературі (кінець XIX – початок XX ст.). – Сімферополь : Таврія, 2007. – 320 с.
5. Колошук Н. Г. Драматургія Лесі Українки та «нова європейська драма» / Н. Г. Колошук // Волинь філологічна: текст і контекст. – Вип. 8 : Леся Українка та зарубіжні письменники : зб. наук. пр. / упоряд. Т. П. Левчук; редкол.: Г. Л. Аркушин [та ін.]. - Луцьк : РВВ Волин. нац. у-ту ім. Лесі Українки, 2009. – С. 41–57.
6. Мних Р. Творчість Лесі Українки: маргінальні нотатки про компаративістичні аспекти дослідження / Роман Мних // Творчість Лесі Українки у вимірах порівняльного літературознавства : зб. наук. праць / ред. Р. Мних. – Дрогобич : Коло, 2001. – С. 14–21.
7. Мухаммад ибн'Иса Абу 'Иса ат-Тирмизи 209-279 г.х. Аль Джами' ас-Сахих Сунан ат-Тирмизи. – Сб. хадисов под. ред. Шейха Мухаммада Насир-уд-Дина аль-Албани. – М. : Умма, 2010. – 522 с.
8. Українка Леся. Зібрання тв. : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1977. – Т. 4. – 349 с.
9. Якубський Б. В. Айша та Мохаммед / Б. В. Якубський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.l-ukrainka.name/uk/Guide/JakubskyBorys/AishaAndMohammed.html>

10. Якубський Б. В. Леся Українка – белетрист / Б. В. Якубський // Українка Леся. Твори : у 12 т. – Т. 10. – К. : Книгоспілка, 1929.
11. Языджи С. Основы исламских знаний. Жизнеописание Пророка Мухаммеда / С. Языджи. – Симферополь : Таврида, 2012. – 411 с.
12. Ислам в истории и культуре Крыма : учебное пособие для учителей общеобразовательных школ / [Н. Акчурин-Муфтиева, Н. Абдульвапов, З. Хайрединова и др.]; под ред. А. Исмаилова, Э. Муратовой. – Симферополь : Таврида, 2013. – 388 с.

Аблаева У. Т. Исламские мотивы в драматическом диалоге Лесы Украинки «Айша и Мохаммед» / У. Т. Аблаева // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2014. – Т. 27(66), № 4. Часть 2. – С. 3–7.

В статье рассматривается психологизм как существенная черта драматического диалога Лесы Украинки «Айша и Мохаммед». Художественные персонажи сопоставляются с реальными историческими личностями, осмысливаются в контексте особенностей исламской культуры и их постижения та в пьесе писательницы. Отмечается, что образы Айши и Мохаммеда подаются в произведении в контрастном сопоставлении. Важной героиней произведения является хоть и не выведенная непосредственно, но постоянно присутствующая в мыслях и разговорах действующих лиц Хадиджа. Мотив такого присутствия Хадиджи писательница использует для более широкого раскрытия их образов. Религиозные источники и хадисы подтверждают, что основе сюжета пьесы не только реальные исторические личности, но и их взаимоотношения. В хадисах повествуется, что вторая любимая супруга пророка Мохаммеда Айша действительно ревновала его к покойной Хадидже и укоряла ему.

В изображении главных персонажей произведения писательница использовала в частности такие литературные приемы как гипербола и антитеза. Лесе Украинке удалось создать сложный и оригинальный сюжет, связанный с жизнью реальных исторических личностей. Художественное мастерство писательницы, ее знание исламской культуры помогли глубоко раскрыть психологию главных героев. Неординарные, выразительно и утонченно выписанные персонажи, напряженные емкие диалоги, композиционная четкость, даже отточенность присущи этому крайне лаконичному и в то же время эмоционально насыщенному, психологически проникновенному, интеллектуально неисчерпаемому драматическому произведению Лесы Украинки.

Ключевые слова: Леся Украинка, ислам, психологизм, драматический диалог, конфликт, система образов.

Ablayeva U. T. Islam motives in Lesia Ukrainka's dramatic dialog "Aisha and Mohammed" / U. T. Ablayeva // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. Series: Philology. Social communications. – 2014. – V. 27(66), № 4. Part 2. – P. 3–7.

The article sets the problem of artistic psychological disclosure of the main characters of dramatic dialogue "Aisha and Mohammed" by Lesia Ukrainka in their comparison with real historical figures. The author considers the uniqueness of images Aisha Mohammed from the Islamic culture's point of view. The author of the article concludes the opposition of Aisha and Mohammed's figures. Also writer used Khadija's character in order to provide wider disclosure of main characters. Religious sources confirm that in the basis of the plot underlaid not only real historical figures, but also their relationships. Second beloved wife of the Prophet Mohammed was actually jealous of the late wife Khadijah and reproached him.

In describing protagonists' characters writer used literary devices such as hyperbole and antithesis. Holistic analysis of "Aisha and Mohammed's" dialogue suggests that Lesia Ukrainka managed to create complex and original story associated with the life of a real historical figures. Artistic mastery of the writer, her knowledge of Islamic culture helped the author to disclose fully the psychology of the main characters.

Courage in the choice of characters and building dialogue, intensity of the idea, clarity and precision of the form reduce Lesia Ukrainka's dialogue in a literary work of great artistic value.

Keywords: Lesia Ukrainka, Islam, psychology, dramatic dialogue, conflict, system of images.